

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

VILNIAUS KOKLIAI

XV–XVII amžiuje

Vilniaus kokliai

XV–XVII amžiuje

Sudarytojas KĘSTUTIS KATALYNAS

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

UDK 738(474.5-25)(091)
Vi-172

Knygos leidimą parėmė Lietuvos mokslo taryba
(sutarties nr. LIT-8-13)

Recenzentai:

PROF. HABIL. DR. ALBINAS KUNCEVIČIUS
DR. JUSTINA POŠKIENĖ

Redaktorė
NIJOLĖ DEVEIKIENĖ

Dailininkė
VIDA KURAITĖ

Vertėja
AUŠRA SIMANAVIČIŪTĖ

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015
ISBN 978-609-8039-73-3

Turinys

Įvadas	7
Terminologija	8
Vilniaus koklių tyrinėjimų istorija	10
Koklių kelias į Lietuvą	13
Koklių gamyba Vilniuje	18
Kokliniai šildymo įrenginiai	22
Datavimo principai	29
Koklių tipai	37
Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje	49
1 INDO PAVIDALO KOKLIAI	50
2 KARŪNINIAI KOKLIAI	66
3 FRONTONINIAI KOKLIAI	96
4 KOKLIAI ČERPĖS	100
5 KOKLIAI MEDALIONAI	104
6 KARNIZINIAI (COKOLINIAI) KOKLIAI	108
7 FRIZINIAI KOKLIAI	178
8 JUOSTINIAI KOKLIAI	196
9 SIENINIAI KOKLIAI	200
10 SPECIALIEJI KAMPINIAI KOKLIAI	354
Literatūra	385
Tyrinėjimų ataskaitos	387
Radimviečių adresai	394
Summary	401
Santrumpos	406

Įvadas

Imantis rengti XV–XVII a. Vilniaus koklių katalogą, siekta nagrinėti koklių gamybos ir koklių krosnių statybos tradicijos atsiradimo Vilniuje ir Lietuvoje istorines aplinkybes, jos raidos bruožus, nurodant sąsajas su vėlesniais istoriniais įvykiais, ir tolesnio plitimo visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir už jos ribų tempus bei kryptis; pateikti išsamų šio laikotarpio koklių rinkinį, pagrindiniais vertinimo kriterijais renkantis dekorą įvairovę ir gamybos technologiją. Lietuvoje paskelbti mokslo darbai apie koklius – Vilniaus Žemutinės pilies pietinės dalies tyrinėjimuose aptiktų XVI a. pirmosios pusės ir vidurio plokštinių koklių katalogas bei keliolika straipsnių – daugiausia yra aprašomojo pobūdžio, ikonografija aptariama pavieniais atvejais identifikuojant puošybos prototipus. Iki šiol nebuvo publikuotas atskiruose tyrinėjimuose aptiktas pilnas koklių kompleksas, lemiamas atrankos kriterijus būdavo radinių įspūdingumas.

Knygoje pateikiami visų žinomų XV–XVII a. Vilniaus koklių su savitu ornamentu arba darytų pagal specifinę gamybos technologiją pavyzdžiai. Jie skelbiami ir analizuojami kaip itin gausi ir informatyvi archeologinių radinių ir taikomosios dailės kūrinių grupė. Sudarant katalogą, buvo peržiūrėti ir susisteminti visi Vilniaus muziejuose saugomi kokliai, skirstant juos tipais ir grupėmis pagal chronologiją, gamybos technologiją, krosnyje užimamą vietą ir dekorą. Vadovautasi nuostata, kad ši iki šiol epizodiškai, selektyviai ir tik vienos ar kitos siauros srities mokslininkų nagrinėta šaltinių grupė iš tiesų yra vientisas informacinis kompleksas, atspindintis tiek glaudžius Vilniaus ir LDK kultūrinius ryšius su kitomis Vakarų ir Vidurio Europos valstybėmis bei įtaką Rytų Europos kultūrai, tiek įvairiais aspektais: archeologijos, istorijos, menotyros, architektūros istorijos, keraminės gamybos technologijos etc. – tirtinų, lengvai apžįstamų, klasifikuojamų ir datuojamų dirbinių visuma.

Autorius širdingai dėkoja Lietuvos dailės muziejaus ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų vadovams ir darbuotojams, leidusiems kopijuoti ir publikuoti jų rinkiniuose ir skaitmeniniuose archyvuose saugomus šaltinius ir fotografijas.

Už visokeriopą pagalbą autorius taip pat dėkoja dr. Marijai Dąbrowskai (Lenkijos mokslų akademijos Archeologijos ir etnologijos institutas), Zenonui Bauboniui, Aušrai Zalepūgienei (archeologų grupė „Kultūros vertybių išsaugojimo pajėgos“, Vilnius), prof. habil. dr. Albinui Kuncevičiui, dr. Justinai Poškienei (Vilniaus universitetas), Jūratei Meilūnienei (Lietuvos dailės muziejus), Ėrikai Striškienei, Gintautui Striškai, Eglei Zaveckienei (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai), Raimondai Nabažaitei (Klaipėdos universitetas), Arūnui Kalėjui, dr. Birutei Rūtai Vitkauskienei (Lietuvos nacionalinis muziejus), Algirdui Žalnieriiui (archeologų grupė, Kaunas).

Leidinyje publikuojamus koklius, saugomus Lietuvos nacionaliniame muziejuje, fotografavo Kęstutis Stoškus, Lietuvos dailės muziejuje saugomus koklius – Valdas Račyla, Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose – Vytautas Abramauskas.

Terminologija

Koklininkystė Europoje yra tyrinėjama nuo XX a. vidurio, taigi palyginti neseniai. Kaip ir kiekvienoje nesenoje mokslo srityje, terminologija yra darbinė, t. y. nuolat kintanti, prisitaikant prie tyrinėjimų metu paaiškėjusių naujų aplinkybių, neretai – kaimynams pritaikius naują, labiau derantį terminą. Todėl dažnai vartojami keli to paties reiškimo ar daikto pavadinimai, kol galiausiai pasirenkamas vienas, tuo metu labiausiai tinkamas. Antai iki šiol tęsiasi diskusijos dėl ornamento, imituojančio kalto metalo detales, pavyzdžiui, kokliuose su maureskos (arabeskos)¹ motyvais, arba dėl ornamento su besijungiančiomis detalėmis, sudarančiomis vientisą piešinį iš kelių greta mūrytų koklių. Pastarasis ornamentas, atkeliavęs iš Artimųjų ir Vidurio Rytų, atskirų tyrinėtojų Rusijoje, Baltarusijoje ir Lietuvoje buvo vadinamas „kiliminiu“ (rus. *ковровый*), Austrijoje ir Vokietijoje – „tapetiniu“ (vok. *Tapetenmuster*). Deja, toks ornamento tipo susiejimas su konkrečia dirbinių grupe sukuria moksliniuose darbuose nevertotiną dviprasmybę, galbūt netgi parodo kai kurių tyrinėtojų pernelyg siaurą požiūrį, todėl yra nepriimtinas. Šiame darbe ornamentas iš tarpusavyje besijungiančių detalių vadinamas apibendrinančiu vardu „tęstinis“ (pagal Lenkijos tyrinėtojų seniai vartojamą atitikmenį *ornament kontynuacyjny*). Kai kada terminai sukuriama ir vartojami neįsigilinant į tikrąją žodžio prasmę. Todėl prigijo terminas „apkaustų ornamentas“² arba „apkaustinis ornamentas“³, nepilnai apimantis kalto metalo detales imituojančius ornamentus, kurie gali priminti ne vien „metalo dalis kam nors apkaustyti, apkaustymą“, tačiau kuriuos gali sudaryti ir, pavyzdžiui, iš virbų sukurtos kompozicijos⁴.

Su tapačiomis problemomis susiduriama apibūdinant koklių tipus ar jų dalis. Tyrinėtojų ne kartą buvo išskirti anksčiau nežinoti ar tik tam tikram regionui būdingi koklių tipai, tokie kaip Čekijoje gaminti karniziniai karūniniai kokliai ar Vokietijai charakteringos visą krosnies tarpinio sienelę uždengiančios plokštės, neaptinkami kitose šalyse, taip pat ir LDK. Todėl ir čia terminų sistema atskirose šalyse ar netgi miestuose nevisiškai nusistovėjusi. Pavyzdžiui, plokštiniai stačiakampiai kokliai su įgaubta plokšte, Lietuvoje (visų pirma Vilniuje) naudoti XV a. ir iki XVI a. 4-ojo dešimtmečio, Vokietijoje vadinami „pusiau cilindriniais“ (*Halbzylindrische*), Lenkijoje – vertiniu iš vokiečių kalbos *półcylindryczne*. Lietuvių tyrinėtojai juos įvardija kaip „dekoratyvines plokštes“ (Jonas Genys, Vladas Žulkus, Klaipėda⁵), „lovinius koklius“ (Algirdas

¹ Vokietijoje ir Austrijoje kokliai su tokiais motyvais vadinami *Arabeskenkacheln*; žr. Franz R., *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1981.

² *Dailės žodynas*, Vilnius, 1999, p. 34.

³ Aleksandravičiūtė A., Šiaurės renesansas Vilniaus mieste. Sienų tapybos ornamentika, *Menotyra*, 2012, t. 12, nr. 1, p. 7. Autorė pažymi, kad šis XVI a. antrojoje pusėje Vokietijoje ir Nyderlanduose paplitęs „plokščias kiaurapjūvis dekoras“, primenantis metalinius skrynų ar durų apkaustus, Vokietijoje buvo vadinamas *Gefangene Wesen* – „supančiotos (įkalintos) būrybės“, t. y. kad egzistuoja ne vienas tokio ornamento pavadinimo sinonimas.

⁴ *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus], prieiga: <http://www.lkz.lt/startas.htm>; Каталинас К., Вильнюсские пластинчатые изразцы с „кованным“ орнаментом, *Древности Литвы и Белорусии*, Вильнюс, 1988, с. 135–140.

⁵ Genys J., Žulkus V., Fachverkinių XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje, *Architektūros paminklai*, t. 7, Vilnius, 1982, p. 52; Genys J., Klaipėdos dekoratyvinės plokštės, *Muziejai ir paminklai*, t. 5, Vilnius, 1983, p. 53–58; Genys J., Žulkus V., Klaipėdos XV–XVII a. krosnys (archeologiniai duomenys), *Muziejai ir paminklai*, t. 6, Vilnius, 1984, p. 57, 59.

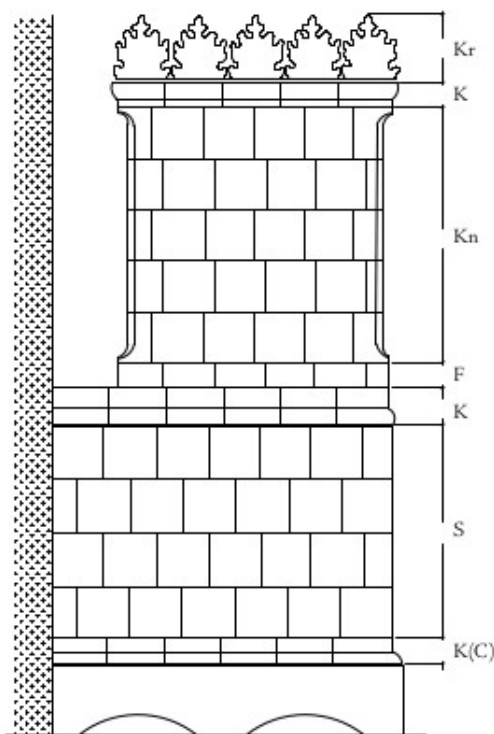
⁶ Žalnierius A., Zareckienė D., XVI a. antrosios pusės – XVII a. pradžios gyvenamieji namai Kaune, Šv. Trejybės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno teritorijoje, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, t. 8 (2), Vilnius, 1986, p. 91; Bertausius M., Žalnierius A., Kauno senamiesčio 15-ojo kvartalo žvalgomieji archeologiniai tyrimai, *Architektūros paminklai*, t. 11, Vilnius, 1988, p. 18.

Žalnierius, Kaunas⁶; Albinas Kuncevičius, Vilnius⁷), „stačiakampius koklius“ (Albinas Kuncevičius, Sigitas Zakrauskas, Vilnius⁸), „pusiau cilindrinis koklius“ (Kęstutis Katalynas, Vilnius⁹); šiame darbe tokie kokliai vadinami „sieniniais įgaubtaisiais“.

Vakarų ir Vidurio Europos koklių tipų terminijos įvairovė išsamiai apžvelgta neseniai pasirodžiusiame Gintauto Rackevičiaus darbe¹⁰, todėl neverta prie to grįžti dar kartą. Praktika parodė, kad Lietuvoje bene geriausiai tinka lenkų tyrinėtojos Marijos Dąbrowskos pasiūlyta ir Lenkijoje greitai prigijusi išsami ir logiška pagrindinių krosnies dalių ir koklių tipų sistema¹¹ (1), todėl ji su nežymiais papildymais naudojama šiame leidinyje.

M. Dąbrowskos pasiūlytoje pagrindinių koklių tipų schemoje neminimi keli neilgai naudoti koklių tipai: frontoniniai kokliai, juostiniai kokliai, kokliai čerpės, kokliai medalionai, kampinės kolonėlės (žr. toliau), aptinkami ir Lenkijoje. Sieniniai kampiniai kokliai tyrinėtojos schemoje vadinami *narożne dwudzielne* (dvių dalių kampiniai), kampiniai nišiniai – *narożne trójdzielne* (trių dalių kampiniai). Apibūdinimas „kairysis/dešinysis“ taikomas pagal tai, prie kurios pagrindinės plokštės pusės prilipdyta pusinė plokštė, jeigu įmanoma tai nustatyti.

Kadangi dažniausiai neįmanoma pasakyti, kuri kampinio koklio pusė buvo viršutinė, kuri apatinė, todėl neaišku, kuri pagrindinės plokštės pusė yra kairė arba dešinė, taip pat dėl to, kad daugelio šiame leidinyje pateikiamų koklių aptikta tik fragmentai, juos aprašant apibūdinimų „kairysis/dešinysis“ atsisakyta.

1 Marijos Dąbrowskos koklių tipų schema:
karūniniai kokliai (Kr);
karniziniai (K, K(C)) [karniziniai-cokoliniai vidiniai];
kampiniai kairysis/dešinysis;
friziniai (F) [vidiniai; kampiniai kairysis/dešinysis];
sieniniai (S) [vidiniai; kampiniai kairysis/dešinysis];
kampiniai nišiniai (Kn)

⁷ *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai*, t. 2, Vilnius, 1991, p. 24–28 (teksto autorius neįvardytas); Kuncevičius A., Zakrauskas S., Loviniai kokliai, *Kultūros barai*, 1991, nr. 11, p. 74–76.

⁸ Kuncevičius A., Zakrauskas S., Stačiakampiai plokštiniai kokliai, *Kultūros barai*, 1991, nr. 12, p. 58, 59.

⁹ Katalynas K., Gotikos epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje, *Kultūros barai*, 1989, nr. 1, p. 57; Katalynas K., XV–XVI a. plokštiniai kokliai iš Siaurosios gatvės Vilniuje, *Muziejai ir paminklai*, t. 9, Vilnius, 1991, p. 58, 59.

¹⁰ Rackevičius G., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius, 2012, p. 208–212.

¹¹ Dąbrowska M., *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987, s. 62–73, ryc. 8.

Vilniaus koklių tyrinėjimų istorija

Domėtis vėlyvųjų viduramžių Vilniaus kokliais kaip istorijos šaltiniu pradėta dar XIX a. viduryje. Atliekant pirmuosius profesionalius archeologinius tyrinėjimus Lietuvoje, į juos dėmesį atkreipė Adomas Honoris Kirkoras: jis aprašė 1853 m. liepos mėnesį Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vasaros rezidencijoje Viršupyje¹² ir 1655 m. rugpjūčio mėnesį Maskvos kariuomenės ir Ukrainos kazokų sudegintos Kiškų rezidencijos vietoje Markučiuose rastus koklius¹³. Viršupyje aptikto įdomiausio koklio siužetas įvardytas kaip vyro su karūna ant galvos ir skeptru rankose atvaizdas; Markučių kokliai buvo su Kristupo Chodkevičiaus ir jo žmonos Zofijos Druckos herbais¹⁴. Pastaruosius dabar galima datuoti XVII a. 5-uoju dešimtmečiu. Tuo tarpu apie minėtą Viršupyje rastą koklį „su aiškiu karūnuoto, skeptrą laikančio valdovo“ atvaizdu, kurį autorius laikė Žygimanto Senojo portretu¹⁵, negalima pasakyti nieko konkretaus: Vilniuje iki šiol rastas tik vienas panašus koklis – tai 2002 m. buvusių Mikalojaus Radvilos Rudojo rūmų Žemutinėje pilyje aplinkoje aptikta XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia datuotino koklio vidurinė dalis su neišraiškingu ornamentu (žr. nr. 9.147).

Kitą kartą į koklius kaip mokslinių tyrimų objektą dėmesys buvo atkreiptas daugiau kaip po 100 metų¹⁶. 1955–1960 m. ištyrus Šv. Onos ir Šv. Barbaros bažnyčių Žemutinėje pilyje liekanas ir jos aplinką, kai kuriuos koklius iš surinktos gausios kolekcijos kartu su kitais radiniais penkiuose straipsniuose aptarė tyrimų vadovas Adolfas Tautavičius¹⁷. Kiek vėliau pasirodžiusiame atskirame darbe pirmą kartą bandyta analizuoti Žemutinės pilies koklius kaip radinių kompleksą, skaidant juos pagal gamybos technologiją, datavimą ir ornamentų grupes¹⁸. Daugelis A. Tautavičiaus išvadų, pavyzdžiui, dėl koklių datavimo, su nedideliais patikslinimais vėliau pasitvirtino. Taip pat mėginta identifikuoti bent vieno iš aptiktų koklių su portretais personažą. Spėta, kad barzdotas vyras su kailine pelerina yra Žygimantas Senasis¹⁹. Vėliau šis teiginys buvo koreguotas. Šiuo metu žinoma, kad tai Saksonijos kurfiursto Johano Frydricho I Geraširdžio (1503–1553) atvaizdas, kopijuotas nuo Luco Cranacho vyresniojo 1532–1539 m.²⁰ tapyto portreto (2a, b) perdirbinio, veikiausiai medžio raižinio²¹.

Šių kasinėjimų metu taip pat pirmą kartą aptiktos ir aprašytos krosnių liekanos. Jos datuotinos XVI a. 6–7 dešimtmečiais; dvi statytos iš indo pavidalo, vadinamųjų dubeninių, koklių

¹² Dabar apaugusi mišku teritorija Antakalnio šiauriniame gale.

¹³ Markučius A. H. Kirkoras kasinėjo kartu su vienu pirmųjų Lietuvos archeologų grafu Konstantinu Tiškevičiumi.

¹⁴ Kirkoras A. H., *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius, 1991, p. 153, 172, 173.

¹⁵ Ten pat, p. 153.

¹⁶ Tarpukariu Vilniuje rinktos archeologinių radinių, tarp jų ir koklių, aptiktų daugiausia atliekant kasimo darbus, kolekcijos.

¹⁷ Žr. Tautavičius A., 1955–1957 m. kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, *LTSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, Vilnius, 1958, t. 1, p. 91–111; Tautavičius A., Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1959 m., *LTSR Mokslų akademijos darbai*, Vilnius, 1960, t. 2, p. 43–66; Tautavičius A., Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1960 m., *LTSR Mokslų akademijos darbai*, Vilnius, 1961, t. 1, p. 103–124; Tautavičius A., Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai, *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960, p. 3–48; Tautavičius A., XVI–XVII a. mediniai gyvenamieji pastatai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 2, Vilnius, 1959, p. 21–29, 342.

¹⁸ Tautavičius A., *Vilniaus pilies kokliai (XVI–XVII a.)*, Vilnius, 1969, 47 p.

¹⁹ Taip tvirtinta 1960 m. straipsnyje; žr. Tautavičius A., Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1959 m., p. 35, pav. 51. Vėlyviausiame darbe A. Tautavičius pavartojo nekategorišką formuluootę: „panašus į medalionuose vaizduojamą Žygimantą Senąjį“; žr. Tautavičius A., *Vilniaus pilies kokliai*, p. 9, pav. 13.

²⁰ Lucas Cranachas vyresnysis beveik 50 metų (1504–1553 m.) buvo Saksonijos kurfiurstų rūmų dailininkas, todėl yra išlikę net keletas beveik vienu metu tapytų kurfiursto Johano Frydricho portretų, panašių vienas į kitą.

²¹ Žr. Katalynas K., Vilniaus koklių ornamentų protošablonai, *Mokslas ir Lietuva*, 1991, nr. 4, p. 102, 103. Raižyti medines matricas ar gaminti modelius molinėms matricoms nuo supaprastintos kopijos, pvz., medžio ar vario raižinio, buvo žymiai lengviau. Todėl koklių su minėto kurfiursto bendražygio, Heseno landgrafo Pilypo (1504–1567) portretu matricos gamintos ne pagal išlikusį 1534 m. Hanso Kwello tapytą portretą, bet pagal jo perdirbinį – Hanso Brosamerio 1535 m. medžio raižinį (ibid.).

(žr. toliau), trečioji – iš atlikusių arba antrinio panaudojimo plokštinių koklių²². Krosnys pritaikytos šildyti įvairaus dydžio, nuo 9,7 m² ir 12,7 m² iki 27 m² ploto patalpoms, todėl jų dydis žymiai skyrėsi: atitinkamai 0,9×1 m (dubeninių koklių krosnis), 0,9×1,25 m (plokštinių koklių krosnis), 1,08×3,6 m (dubeninių koklių krosnis)²³. Turint galvoje, kad šios krosnys statytos ūki-niame pastate, kažin ar galima tokius dydžius laikyti vidutiniais gyvenamųjų patalpų krosnių matmenimis.

Po A. Tautavičiaus darbų pasirodymo koklių ir iš jų statytų krosnių studijos keliolika metų sustojo. Naujo, tebesitęsiančio tyrinėjimų etapo pradžia siedintina su 1982–1984 m. vykdytais didelio masto kasinėjimais Šv. Ignoto g. 8. Tvarkant didžiulę rastų koklių²⁴ ir buitinės keramikos kolekciją, buvo pasitelkta Klaipėdos archeologų patirtis: ten Paminklų konservavimo instituto archeologų grupės vadovo Vlado Žulkaus iniciatyva Lenkijos archeologų pavyzdžiu buvo sudarytos ir pradėtos naudoti masinių radinių inventorinės lentelės. Vilniuje jų pavyzdžiu sukurtos lentelės kokliams (autorius Kęstutis Katalynas) ir buitinei keramikai (autorius Gediminas Vaitkevičius) aprašyti su klausimynais, kurių įvairiai modifikuoti variantai naudojami iki šiol. Klausimynuose ir lentelėse pirmą kartą įvesta bendra tyrinėjamų objektų (koklių tipų ir indų rūšių) bei jų sudėtinių dalių pavadinimų sistema, tebevartojama su nedideliais pakeitimais

2 a) Saksonijos kurfiurstas Johanas Frydrichas su reformatoriais. Fragmentas. Lucas Cranachas vyresnysis, 1532–1539 m.

b) Koklis su kurfiursto portretu, rastas Žemutinėje pilyje. XVI a. 5 deš. LNM

²² Tautavičius A., XVI–XVII a. mediniai gyvenamieji pastatai..., p. 25–27, pav. 3–6. Krosnies cokoliui kokliai parinkti be tvarkos, atsižvelgiant tik į jų profiliavimo ir aukščio sutapimą; koklis su palmete ir delfiniais yra brokuotas: atspaudžiant deformuotas dešinės pusės ornamentas.

²³ Tautavičius A., XVI–XVII a. mediniai gyvenamieji pastatai..., p. 21–27.

²⁴ Vien 1983 m. tyrinėjimuose Šv. Ignoto g. 8 aptikta 4560 koklių ir jų fragmentų. Žr. Katalynas K., Vilnius, K. Giedrio g. 8. 1983 m. archeologinių tyrimų ir fiksacijos ataskaita, t. IV, d. 3: Plokštinių koklių inventorinės lentelės. Kokliai čerpės, karūnėlės, friziniai kokliai, Vilnius, 1984, ARMA 619; Vilnius, K. Giedrio g. 8. 1983 m. archeologinių tyrimų ir fiksacijos ataskaita, t. IV, d. 4: Plokštinių koklių inventorinės lentelės. Karniziniai kokliai, Vilnius, 1984, ARMA 619; Katalynas K., Vilnius, K. Giedrio g. 8. 1983 m. archeologinių tyrimų ir fiksacijos ataskaita, t. IV, d. 5: Plokštinių koklių inventorinės lentelės. Frontaliniai kokliai, Vilnius, 1984, ARMA 619; Katalynas K., Vilnius, K. Giedrio g. 8. 1983 m. archeologinių tyrimų ir fiksacijos ataskaita, t. IV, d. 6: Plokštinių koklių inventorinės lentelės. Frontaliniai kokliai, Vilnius, 1984, ARMA 619; Katalynas K., Vilnius, K. Giedrio g. 8. 1983 m. archeologinių tyrimų ir fiksacijos ataskaita, t. IV, d. 7: Plokštinių koklių inventorinės lentelės. Koklių fragmentai, Vilnius, 1984, ARMA 619 (toliau Katalynas K., 1984a–e).

ir šiandien. Apie šio darbo patirtį perskaitytas pranešimas Pskovo regioniniame seminare²⁵. Ten pat 1985–1988 m. perskaityti trys moksliniai pranešimai apie atskiras Vilniaus koklių grupes²⁶.

Tolesnės Vilniaus koklininkystės studijos sietinos su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos Vilniuje – Valdovų rūmų – tyrinėjimais, vykusiais 1987–2009 metais. Atskiros aptiktų koklių grupės buvo ne kartą publikuotos²⁷. Vienas šių straipsnių, kuriame Albinas Kuncevičius pirmą kartą Vilniaus koklininkystės tyrinėjimų istorijoje bandė rekonstruoti krosnis²⁸, sukėlė taip pat pirmą (ir kol kas vienintelę) viešą diskusiją. Joje pirmą kartą koklius kaip svarbų mokslinės informacijos šaltinį bandė vertinti menotyrininkai – Vilniaus dailės akademijos profesorius Rimtautas Gibavičius ir meno istorikė Birutė Rūta Vitkauskienė²⁹. Meno istorikė Jūratė Meilūnienė apžvelgė koklių ir krosnių raidą Europoje XIV–XVII a., pabrėždama įvairių stilių įtaką Lietuvos koklininkystei ir nurodydama tos įtakos pirminius šaltinius bei plitimo kryptis³⁰. Dar viename tuo pat metu pasirodžiusiame straipsnyje nagrinėti atskirų XV–XVII a. koklių ornamento prototipai, atskleistas akivaizdus kai kurių XVI a. II ketvirtyje gamintų plokštinių koklių dekoru ryšys su to meto Vokietijos daile ir tenykščiais politiniais įvykiais³¹.

Vykstant Valdovų rūmų kasinėjimams, juose randamus koklius tvarkė ir sistemino Gintauto Rackevičiaus vadovaujama archeologų grupė: Povilas Blaževičius, Arūnas Kalėjus ir Laurynas Kurila. 2012 m. išleistame kapitaliniame veikalė šios grupės darbo rezultatus apibendrinio jos vadovas³². Pagrindinę knygos dalį sudaro išsamus ir itin kruopščiai parengtas Valdovų rūmų tyrinėjimų metu aptiktų XVI a. I–III ketvirčių plokštinių koklių katalogas, pirmasis toks Lietuvoje. Įžangos skyrelis apie bandymą rekonstruoti šešias renesansines Valdovų rūmų krosnis, remiantis XX a. 6-ojo dešimtmečio lenkų tyrinėtojų patirtimi³³, sulaukė kontroversiškų vertinimų³⁴.

²⁵ Вайткявичюс Г., Каталинас К., Ушинскас В., Опыт формализованного описания массовых археологических находок, *Археология и история Пскова и Псковской земли*, Псков, 1985, с. 5–7.

²⁶ Каталинас К., Вильнюсские коробчатые изразцы второй половины XVI и XVII вв., *Археология и история Пскова и Псковской земли*, Псков, 1985, с. 58–60; Каталинас К., Комплекс готических изразцов из Вильнюсского Нижнего замка, *Археология и история Пскова и Псковской земли*, Псков, 1988, с. 69–71; Каталинас К., Вильнюсские карнизные изразцы (к вопросу о развитии вильнюсских пластинчатых изразцов XVI–XVII вв.), *Археология и история Пскова и Псковской земли*, Псков, 1989, с. 116–117.

²⁷ Каталинас К., Комплекс готических изразцов...; Katalynas K., Gotikos epochos krosnys...; Kuncevičius A., Renesanso epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje, *Kultūros barai*, 1991, nr. 2, p. 65–67; Kuncevičius A., Zakrauskas S., Loviniai kokliai, p. 74–76; Kuncevičius A., Kokliai su herbais ir figūrinėmis kompozicijomis, *Kultūros barai*, 1991, nr. 10, p. 71–74; Kuncevičius A., Zakrauskas S., Stačiakampiai plokštiniai kokliai, p. 58–59; Ožalas E., Zaveckienė E., XV a. gotikiniai plokštiniai kokliai ir jų radimvietės Vilniaus Žemutinėje pilyje, *Chronicon Palatū Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. II, Vilnius, 2012, p. 328–346.

²⁸ Žr. Kuncevičius A., Renesanso epochos krosnys...

²⁹ Žr. Gibavičius R., Ne tik apie kiškius Vilniaus Žemutinėje pilyje, *Kultūros barai*, 1991, nr. 6, p. 59–60; Katalynas K., Dar apie krosnis su kiškiais, *Kultūros barai*, 1992, nr. 1, p. 61–64; Vitkauskienė R., Kiškio simbolika ir renesansas, *Kultūros barai*, 1992, nr. 1, p. 65.

³⁰ Meilūnienė J., Lietuvos koklinės krosnys ir koklių gamyba XIV a. – XVII a. I pusėje, *Nuo gotikos iki romantizmo*, Vilnius, 1992, p. 44–55.

³¹ Žr. Katalynas K., Vilniaus koklių ornamentų...

³² Rackevičius G., op. cit., p. 20–53.

³³ Plg. Rackevičius G., op. cit., p. 21. Autorius pabrėžia, kad Marijos Piątkiewicz-Dereniowos bandymas, vadinamoji Vavelio tipo krosnis, „vėlesnėje istoriografijoje [...] laikoma klasikine“, t. y. esančia aukščiau kritikos, ir šios autorės straipsnį (žr. Piątkiewicz-Dereniowa M., Kafle wawelskie okresu wczesnego renesansu, *Studia do dziejów Wawelu*, t. 2, Kraków, 1960, s. 303–375) 21 puslapio tekste mini bent 30 kartų.

³⁴ Katalynas K., „Išvirkščias pasaulis“, arba „Kuo baigiasi bandymai kinkyti vežimą prieš arklį“ (recenzija), *Lietuvos archeologija*, t. 39, Vilnius, 2013; Kuncevičius A., Rackevičius G., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012, 479 p. (recenzija), ibid.

9 Frizinio koklio su fechtuotojais matrica, rasta Žygimantų g. 14 (XVII a. I pusė), ir jos atspaudas. LNM

10 Įgaubtojo koklio su šv. Petro atvaizdu matrica, rasta Bernardinų g. (XVI a. 2–4 deš.), ir jos atspaudas. LNM

11 Įgaubtojo koklio su būgnininko atvaizdu matrica, rasta Trakų g. 9/1 (XVI a. II ketv.), ir jos atspaudas. LNM

Kokliniai šildymo įrenginiai

12 Cilindro ar nupjauto kūgio pavidalo krosnys:

a) *Jauno pirklio šeima*. Johann Bämler, 1476 m.⁶²

b) *Amatininko dirbtuvė*. 1568 m. Iš: Amman J., 1568 m.

c) *Dailidės pusryčiai*. Petrarca Meister, 1532 m.

Žinomos iš ikonografijos, rečiau – išlikusios iki mūsų dienų mažai pakeistos XV–XVII a. krosnys dažniausiai yra vieno arba dviejų tarpsnių, su mūriniu pagrindu arba medinėmis, metalinėmis ar kitos medžiagos kojomis. Iki XVI a. pabaigos – XVII a. jos dažniausiai buvusios cilindro pavidalo (12a–c) arba su gretasienio formos apatine dalimi ir daugiakampiu (13a–c) ar gretasienio formos (14) antstatu. Viename Klaipėdoje rastame įgaubtajame koklyje (13a), datuotiname XVI a. 3-uoju dešimtmečiu⁶³, pavaizduota dviejų cilindro ar daugiakampio formos tarpsnių krosnis. Krosnių formą nulemdavo tiek jų statytojų turimi išgūdžiai, tiek pačių koklių

⁶² Kitur (płg. Franz R., op. cit., S. 22, Fig. 9) šio medžio raižinio autorius nenurodytas, tačiau pažymėta, kad jį 1488 m. Miunchene publikavo Benediktas Buchpinderis.

⁶³ Žr. Genys J., op. cit., p. 55, 56, pav. 17.

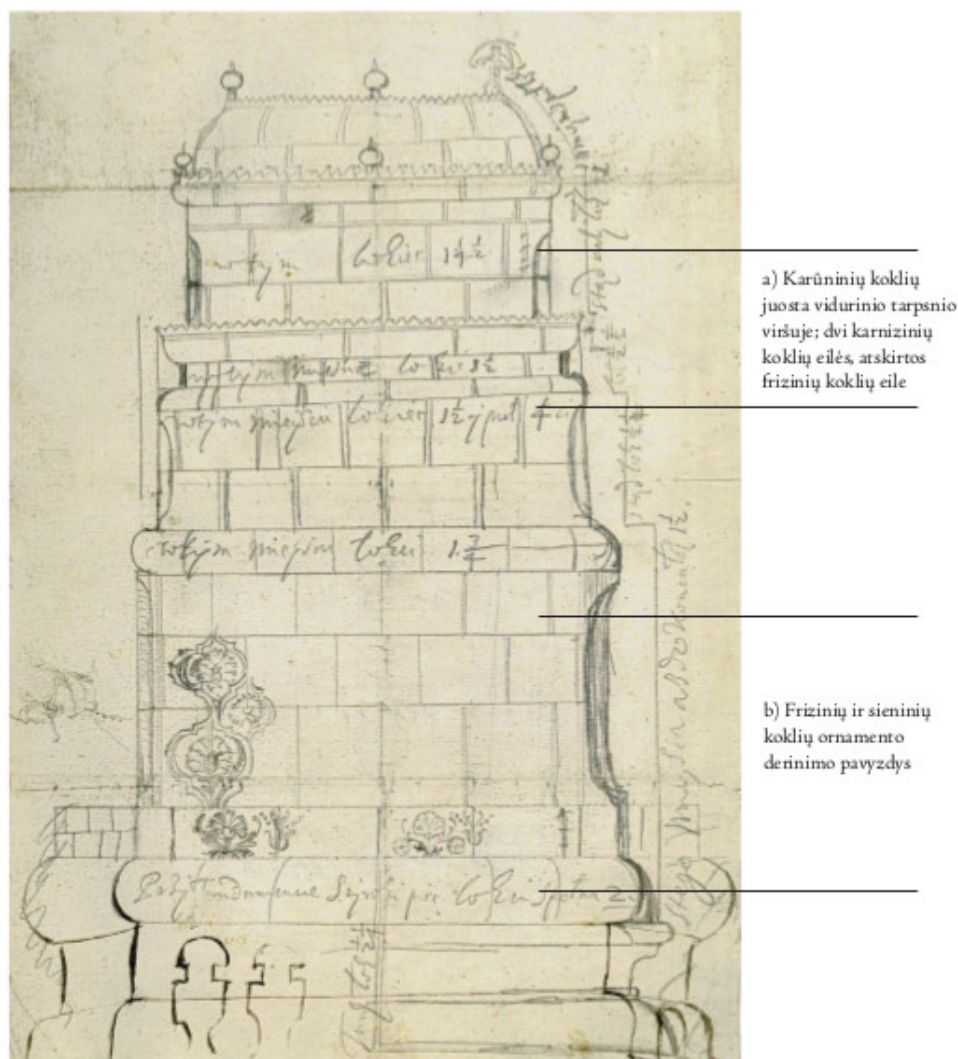
15 Dviejų gretasienių pavidalo krosnis. *Santarvė šeimoje, kai valdo vyrai.*
Abraham Bach, apie 1620 m.

šios krosnys buvo perstatinėjamos arba statytos iš antrinio panaudojimo koklių⁶⁶. Iš aptiktų liekanų galima sužinoti tik šių krosnių pagrindų matmenis. Spręsti apie tikrąjį gyvenamosiose patalpose stovėjusių krosnių aukštį galima nebent pagal antrinius duomenis, tačiau tai visuomet bus tik prielaidos su galima didele paklaida. Kaip liudija ikonografiniai šaltiniai (daugiausia vokiški), gyvenamosiose patalpose krosnių aukštis buvo nuo 7 iki 12 eilių ir mūrinis cokolis arba kojos; galima spėti, kad vyraujantis bendras aukštis buvo iki 2,5 m⁶⁷. Reprezentacinėms patalpoms skirtos krosnys buvo gerokai aukštesnės, ką rodo XVII a. viduriu datuoti inventariniai brėžiniai su pateiktais matmenimis arba masteliais iš Radvilų archyvo⁶⁸. Viena iš jų

⁶⁶ Tautavičius A., XVI–XVII a. mediniai gyvenamieji pastatai..., p. 21–27; Poška T., Archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Savičiaus g. 8, 1998 m. ataskaita, Vilnius, 1999. ARMA 241.

⁶⁷ Skaičiuojant pagal vyraujančius konkretaus laikotarpio koklių aukščius, pradedant žemiausiais (karniziniais) kokliais (12–16 cm), baigiant aukščiausiais (igaubtųjų koklių vidutinis aukštis būdavo 29–35 cm, juos pakeitusių stačiakampių sieninių koklių – apie 28 cm).

⁶⁸ Žr. Kuncevičius A., Laužikas R., Rutkauskaitė I., Šmigelskas R., *Radvilų rūmai Dubingiuose*, Vilnius, 2011, pav. 71, 83, 84. Brėžinius aptiko ir publikavo dr. Rimvydas Laužikas; jie saugomi BNIA, f. 694, ap. 1, b. 287, l. 24, 27, 31. Vieno iš jų priešt kopija anksčiau publikuota Baltarusijoje. Žr. Трусов О. А., *Памятники монументального зодчества Белорусии XI–XVII вв. Архитектурно-типологический анализ*, Минск, 1988, рис. 99.

16 Krosnies brėžinys iš Radvilų archyvo. XVII a. vid.

buvo sumūryta iš 18 koklių eilių, įskaitant vainikuojamuosius karūninius koklius. Jos aukštis nuo grindų iki skliauto ar viršutinės karūninių koklių eilės viršaus, sprendžiant pagal brėžinyje nurodytus matmenis, buvo apie 3,06 m (16). Kitos Radvilų valdoje Barysave (Baltarusija) stovėjusios hibridinės krosnies (žr. toliau) koklinė dalis, įskaitant pamatą, pagal mastelį buvo apie 3,03 m aukščio⁶⁹. Tokie milžiniški įrenginiai kaip 1545–1546 m. Dancige/Gdanske Georgo Stelznerio pastatyta krosnis⁷⁰ iš 520 koklių, daugiausia su istorinių asmenybių portretais, arba 1560 m. Hanso Sebaldto Lautensacko graviūroje pavaizduota Vienoje, Hofburgo rūmuose stovėjusi krosnis⁷¹ yra išimtis iš taisyklės.

⁶⁹ Žr. Kuncevičius A., Laužikas R., Rutkauskaitė I., Šmigelskas R., op. cit., pav. 71.

⁷⁰ 1943 m. krosnies viršutinė dalis buvo demontuota, jos apačia nukentėjo griūvant artilerijos sudaužytiems Karaliaus Artūro rūmų skliautams. 1994–1995 m. pagal išlikusią išsamią dokumentaciją ir architektūrinių tyrimų duomenis ji atstatyta, tam panaudota 437 originalūs kokliai ir 83 kopijos. Krosnis yra 10,64 m aukščio (aukščiausia Europoje), 2,25 m pločio apačioje; susideda iš penkių mažėjančių gretasienių, atskirtų karnizais. Žr. Szpakiewicz A., Guć-Jednaszewska T., Wielki Piec w gdańskim Dworze Artusa, *Ochrona Zabytków*, 1996, nr 3 (194), s. 247–250.

⁷¹ Franz R., op. cit., Fig. 20.

1.9 Puodyninis koklis kvadratine anga. XV a.
Ilgis 160 mm, krašto ilgis 135 mm, dugno skersmuo
87 mm. Neglazūruotas, apdeges.
Rastas 1978 m. universiteto Didžiąjame kieme.
LNM AFD 398.
Dzikas L., Lisanka A., Staskonytė V., 1979.

1.11 Puodyninis koklis kvadratine anga. XV a.
Ilgis 186 mm, krašto ilgis 102 mm,
dugno skersmuo 78 mm. Neglazūruotas.
Rastas 1998 m. Stiklių g. 3.
LNM AV 61:31.
Daminaitis V., 1999b.

1.10 Puodyninis koklis kvadratine anga. XV a.
Ilgis 156 mm, krašto ilgis 118 mm, dugno skersmuo
98 mm. Neglazūruotas.
Rastas 1998 m. Sūklių g. 3.
LNM AV 61:9.
Daminaitis V., 1999b.

1.12 Puodyninis koklis kvadratine anga. XV a.
Ilgis 132 mm, krašto ilgis 128 mm, dugno skersmuo
116 mm. Neglazūruotas, deformuotas, apdeges.
Rastas 1996 m. Prezidentūros teritorijoje.
LNM AV 15:431.
Luchtanienė D., 1996b.

1.13 Puodyninis koklis kvadratine anga. XV a.
Ilgis 148 mm, krašto ilgis 126 mm. Korpusas pleišto formos. Neglazūruotas.
Rastas 1991 m. Katedros a. 4.
LDKVR, r. s. nr. 1269/1.
Kuncevičius A., Tautavičius A., Urbanavičius V., 1992.

1.15 Puodyninis koklis keturlape anga. XV a.
Ilgis 167 mm, angos skersmuo iki 143 mm, dugno skersmuo 84 mm. Neglazūruotas.
Rastas 1998 m. Stiklių g. 3.
LNM AV 61:8.
Daminaitis V., 1999b.

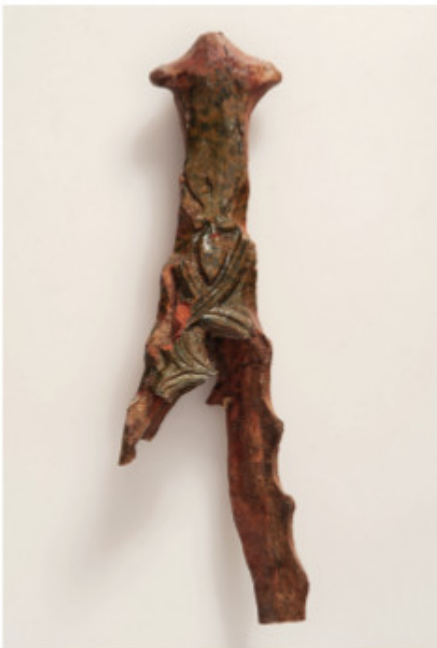
1.14 Puodyninis koklis kvadratine anga. XV a.
Ilgis 159 mm, krašto ilgis 110 mm, dugno skersmuo 87 mm. Angos kraštai puošti dviem išilginėmis įrėžomis. Korpuso centrinėje ir arčiau dugno esančioje dalyje, kiekvienoje sienelėje suformuota po vieną išilginę, apie 15 mm pločio įdubą. Neglazūruotas, apdegęs, anga deformuota.
Rastas 2004 m. Vilniaus g. 31.
LNM, r. s. nr. 1033.
Kvizikevičius L., 2005.

1.16 Puodyninis koklis keturlape anga. XV a.
Ilgis 171 mm, angos skersmuo 133 mm, dugno skersmuo 86 mm. Neglazūruotas.
Rastas 1998 m. Stiklių g. 3.
LNM AV 61:32.
Daminaitis V., 1999b.

2.1 Karūninio koklio viršutinė dalis. XV a. (202)×(72) mm. Įgaubta, buvusi su azūriniu ornamentu. Glazūra žalia. Rasta 1978 m. universiteto Didžiajame kieme. LNM AFD 424. Dzikas L., Lisanka A., Staskonytė V., 1979.

2.2 Karūninio koklio viršutinė dalis. XV a. (237)×(62) mm. Puošta azūriniu masverku. Glazūra žalia. Rasta 2012 m. Vilniaus g. 41. LNM, r. s. nr. 1325. Kvizikevičius L., 2012.

2.3 Karūninių koklių trikampių viršumi dalys. XV a. (65×45), (35×47), (75×59) mm. Neglazūruotos. Rastos 1987 m. ir 2001 m. Katedros a. 4, vidiniame kieme. LDKVR, r. s. nr. K 272, K 275, 1362. Raškauskas V., Stankevičius G., 1988; Ožalas E., 2002.

2.4 Karūninis koklis. XV a. (71)×(125) mm. Puoštas azūriniu ornamentu iš įstrižais brūkšneliais skaidytų dvigubų briaunų, su formuojančių trikampių su išpjaustytais lygiais ploteliais tarp jų. Glazūra tamsiai geltona, skaidri. Rastas 2003 m. Katedros a. 3, pietinio korpuso priegose. LDKVR, r. s. nr. 285. Ožalas E., 2004.

2.5 **Karūninis koklis.** XV a.
(141)×(106) mm. Puoštas įstrižais brūkšneliais skaidytomis dvigubomis briaunomis, suformuojančiomis kvadratus, apskritimus ir trikampį. Glazūra geltona, skaidri.
Rastas 1987 m. Katedros a. 4.
LDKVR, r. s. nr. K 285.
Raškauskas V., Stankevičius G., 1988.

2.6 **Karūninio koklio apatinė dalis.** XV a.
(106)×95 mm. Puošta vertikaliomis briaunomis. Glazūra žalia. Apačioje yra skylė tvirtinimui.
Rasta 1996 m. Prezidentūros teritorijoje.
LNM AV 15:384.
Luchtanienė D., 1996b.

2.7 **Du karūniniai kokliai.** XV a.
121×78 mm, 124×76 mm. Stilizotos lelijos pavidalo. Neglazūruoti, apdegti.
Rasti 1978 m. universiteto Didžiąjame kieme.
LDKVR, r. s. nr. 1752.
Dzikas L., Lisanka A., Staskonytė V., 1979.

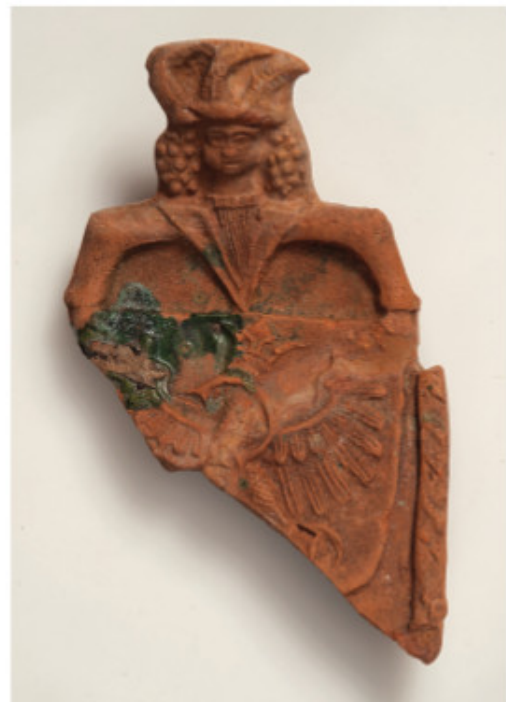
2.24 Karūninio koklio viršutinė dalis. XVI a. 4–5 deš.
(77)×150 mm. Akanto šakelės pavidalo. Neglazūruota.
Rasta 1987 m. Katedros a. 3.
LNM, be nr.
Raškauskas V., Stankevičius G., 1988.

2.26 Karūninis koklis. XVI a. I pusė
(125)×106 mm. Palmetės pavidalo, neglazūruotas.
Rastas 1996 m. Prezidentūros teritorijoje.
LNM AV 15:378.
Luchtanienė D., 1996b.

2.25 Karūninis koklis. XVI a. vid.
131×116 mm. Stilizuoto trigubo pumpuro pavidalo.
Glazūra melsvai žalsva.
Rastas 2013 m. Stiklių g. 16.
LNM, r. s. nr. 1311.
Veževičienė V., 2014a.

2.27 Karūninio koklio dalis. XVI a. I pusė
224×(129) mm. Puošta vyro, laikančio skydą
su netaisyklingu Žygimanto Senojo herbu
(Ėrelių ir atvirkščia monograma S), atvaizdu.
Neglazūruota.
Rasta 1998 m. Prezidentūros teritorijoje.
LNM AV 15:470.
Luchtanienė D., 1999.

2.28 Karūninis koklis. XVI a. I pusė
228×188 mm. Puoštas vyro, laikančio skydą su Žygimanto Senojo herbu
(Ereliu ir monograma S), atvaizdu. Glazūra žalia (fonas), mėlyna, balta,
geltona (ornamentas).
Rastas 2002 m. Katedros a. 4, pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigose.
LDKVR, r. s. nr. 385.
Ožalas E., 2003.